
Zpověď doktora Mengeleho

Christopher Macht

Toho dne bylo obzvláště ošklivé počasí, poprchával studený déšť. I přesto byli všichni nahnáni na těžkou robotu. Prostě den jako každý jiný. Pamatuji si, že během práce panovalo hrobové ticho. Slyšet byl jedině zvuk ran koženými opasky, kterými kápové bičovali ty nedostatečně motivované. V jistém okamžiku se zdálky ozýval dusot přibližujících se kroků. Zvuk zesiloval. To mohlo znamenat pouze jedno: míří k nám někdo důležitý. Nejprve jsem postřehla, že ten někdo má na ruce bílé rukavičky. Hned potom jsem uslyšela pohvizdování, spolu se šuměním deště tvořilo dramatickou atmosféru. Byl nám vydán rozkaz, abychom se seřadili na apel.

Teprve teď se všechno vysvětlilo. Směrem k nám mířil se svým proslaveným bičikem SS-Hauptsturmführer Josef Mengele. Postavili jsme se do dvojřadu. Jeho pohled bloudil někde daleko a my jsme slyšeli tlukot vlastního srdce a zvuk bičiku švihajícího o Mengeleho holínky. Náhle jednoho z vězňů „Anděl smrti“ udeřil do tváře, protože nabyl dojmu, že stál nedostatečně rovně... Toho dne nebyl nikdo odveden na „kontrolní vyšetření“. Byli jsme pouze dotázáni, zda se všichni cítíme dobře. Nikdo neměl samozřejmě tolik odvahy, aby si stěžoval, že je cokoli špatně. Právě tak jsem si zapamatovala říjen 1944.

– Pamatujete si svůj první den v Osvětimi?

– Ano, i když jen mlhavě. Pokud mě paměť neklame, byl jsem na konci května 1943 povýšen na Hauptsturmführera SS a poslali mě do Osvětimi. Bylo mi tehdy třicet dva let a v táboře se nacházelo nějakých sto padesát

tisíc vězňů. První, co mě zarazilo, byl počet zemřelých. Během několika dnů jich bylo více než tisíc. Tehdy jsem ještě nevěděl, odkud se bere takové množství úmrtí.

– Tak buď jste vynikající herec, anebo jste tenkrát jakési svědomí opravdu měl?

– Prosím, odpusťte si tu jízlivost!

– Dobře, dobře... Vraťme se k vašim vzpomínkám z počátků Osvětimi. Všiml jste si, že je tam spousta úmrtí, tisíc během několika dní. A co dál?

– Dál to vypadalo tak, že jsem šel do márnice, abych si těla prohlédl.

– Úmrtní listy vám nic neřekly?

– Ne. Tam byly napsány jakési obecné fráze typu „úmrtí z příčiny plicního selhání“ anebo „úmrtí z příčiny intoxikace spojené se srdečním selháním“. Mně jako lékaři se to zdálo podezřelé. Není možné, aby tisíc lidí umřelo během několika dní téměř ze stejného důvodu. Kvůli tomu jsem šel do márnice, kde se nacházelo množství těl. Většina měla společný rys – sinalou barvu kůže. To nebyla sinalost související se smrtí, byly to jen modřiny, které ukazovaly na jedno: ti lidé byli zbiti. Byl to strašný pohled. Vrátil jsem se do své pracovny a přemýšlel, kdo je mohl tak zmlátit? Odpověď byla očividná, ale raději jsem se chtěl ještě ujistit. Proto jsem si pozval jiného zdravotníka, který mi potvrdil mé domněnky, že za smrtí těchto lidí stojí kápa. Ještě téhož dne jsem nechal postavit na apel všechna kápa a kategoricky jsem jim zakázal zabíjet vězně.

– Chtělo by se říct, že je to velmi dojemný příběh, ale další část už tak dojemná není.

– To není. V každém případě radost vězňů netrvala dlouho, protože moje rozhodnutí o zákazu bití vězňů se dost rychle dostalo do berlínské centrály. Hned potom jsem byl pozván na kobereček. Po návratu do tábora jsem již měl zcela jiný pohled na svět.

– Co vám v Berlíně řekli?

– Přesně to, co všem dalším pracovníkům třetí říše. Připomněli mi, že je válka a vězni jsou naši nepřátelé, a že disciplína je nejdůležitější – argu-

menty hovořící pro to, aby vězňům nebylo nic odpouštěno. Vyslechl jsem si také mimořádně brutální slova, která jsem ostatně později opakoval kápům.

– **To znamená?**

– Židé a všechny jiné nižší rasy mají do Osvětimi vcházet bránou a vycházet jako dým z komína krematoria.

– **Pro mě to je nepochopitelné. Jak je možné v tak krátké době naprosto diametrálně změnit přístup k životu?**

– Na tu otázku si sám nejsem schopen odpovědět.

– **Tak se zeptám jinak: S čím se vám po tolika letech tábor Osvětim-Březinka spojuje?**

– S očními bulvami.

– **Prosím?!**

– Oční bulvy byly tím, co jsem sbíral. Měl jsem bohatou sbírku, skladoval jsem je v dřevěných bednách. Měl jsem ve sbírce vlastně každý odstín modré duhovky. Část očních bulv visela taky v mých pracovnách, část byla rozmístěna na stolech. Jejich fragmenty jsem posílal k dalšímu výzkumu do Berlína.

– **K čemu vám to bylo?**

– Jak k čemu? Prováděl jsem řadu výzkumů, z nichž značná část byla zaměřena na bádání týkající se možnosti změny barvy duhovky. Chtěl jsem též vědět, jak zařídit, aby se rodily děti pouze s modrými očima, to znamená se správnou árijskou barvou.

– **Až se bojím zeptat, jakým způsobem jste ten výzkum prováděl?**

– Jistě, byly to dosti bolestivé záležitosti. Stávalo se, že jsem do oka vstříknul vhodný pigment a pozoroval jsem, zda zbarvuje duhovku. Ukazoval jsem také pacientům různé barvy světla, abych si ověřil, jestli to povede ke změně barvy jejich očí.

– **Odkud jste měl ty oči ve své sbírce?**

– Zkuste si to domyslet. Myslím, že v tomto případě si můžeme detaily odpustit.

– **Proboha, prováděl jste horší věci, než bych si uměla představit... Ne náhodou vám říkali „Anděl smrti“.**

– Neměl jsem velký vliv na to, co říkali lidé...

– **Jistě, vaše přezdívká nesouvisela s činy, které byly za vámi...**

– No, trochu souvisela, samozřejmě. Ale vždyť jsem pouze vykonával svoje povinnosti. Nic mimořádného.

– **Zacházení s lidmi jako s věcmi označujete jako nic mimořádného?! Vždyť je to odporné!**

– Určitě specifické. Tak bych to popsal.

– **No dobře, tak se zeptám jinak. Bylo mezi skutky, které máte na svém kontě, něco, co tížilo vaše svědomí?**

– Musela byste mi dát chvílku na přemýšlení. V každém případě takhle *ad hoc* si spíš na nic nevzpomínám. Ačkoli počkat! Jednou jsem měl takovou dosti intimní a k tomu sentimentální situaci. To bylo v době, kdy jsme dělali výzkum u žen zaměřený na pouštění žilou. Tehdy jsem si prohlédl vězeňkyně vybrané pro tento výzkum a mezi nimi jsem uviděl opravdu krásnou ženu, která mi neobyčejně připomínala moji první manželku – Irenu. To byla slabá chvílka. V té chvíli jsem začal přemýšlet a hledal jsem odpověď na otázku, co bych udělal, kdybych byl manžel té ženy, jak bych se cítil?

– **A k čemu jste dospěl?**

– Nejprve mě zahřál na duši fakt, že se taková situace nestane, proto bych si tím neměl zatěžovat hlavu. Jenže ta myšlenka mi nedala pokoj. Ještě jednou jsem se podíval na tvář ženy připomínající moji manželku a uvědomil jsem si, jak velkou bezmoc musí cítit její manžel. Ocítl se v bezvýchodné situaci. Stejně jako matka ležící na pláži, která vidí ve vodě své dítě, které se topí. Už ví, že nemůže nic udělat a že za okamžik dítě před jejíma očima přijde o život. Ucítil jsem, jak mi po líci stekla slza. Pokračování bylo takové, že jsem přikázal všechny ženy poslat zpátky na barák. A potom jsem si sbalil aktovku a zašil se na místě, kde jsem mohl být jen sám se sebou.

– **Pil jste tehdy?**

– Ne, kdybych to dělal, určitě bych už měl přezdívkou. Místo aby říkali: „Dívejte, jde Mengele!“, by mohli říkat: „Dívejte, jde Menele!“

– **Slabý vtip v kontextu toho, co jste dělal...**

– V každém případě jsem byl jedním z mála lékařů v táboře, kteří nepili alkohol. Většina to dělala dost často. Pochopitelně tím chtěli zmírnit stres. Každý lékař měl stanovené dny, kdy stál na rampě a prováděl selekci lidí vyložených z vagonů. Moji kolegové ten úkol nesnášeli. Opíjeli se, jen aby tyto zážitky otupili. Zato já jsem se hlásil dobrovolně.

– **Dělal jste to rád?**

– Ano. Vědomí moci mi poskytovalo obrovskou satisfakci. A alkohol? Opíjet jsem se nepotřeboval. Ostatně, i kdybych chtěl, nemohl jsem pít tvrdý alkohol. Odmala jsem měl potíže s ledvinami.

– **Vraťme se k ženám. Jak vypadal váš výzkum související se ženami?**

Kvůli výzkumu dvojčat byly rovněž důležité těhotné ženy. Lhal bych, pokud bych tvrdil, že jsem nikdy nepřikázal vytáhnout z ženy plod. Ano, i takové situace se stávaly. Byly ale také i jiné experimenty, například exaktní výzkum těhotných žen. Zejména mám zde na mysli břicha.

– **Co přesně máte na mysli?**

– Je to dost silné, zvláště pro ženy. Navrhuji to přejít.

– **To znamená?**

– Asi nechcete slyšet o tom, jak moji lékaři skákali ženám po břichu a šlapali po nich až do chvíle, než žena potratila...

– **Ne...**

– Takových experimentů bylo povícero. Kdysi jsem zkoumal lidskou odolnost vůči zásahu elektrickým proudem. Oběťmi těchto pokusů tehdy bylo několik desítek lidí. Také jsem vstříkoval infikovanou krev zdravým dvojčatům, abych mohl pozorovat, jak se budou chovat dva – zdánlivě identické – organismy. Mé pozornosti neunikly ani transplantace kostní dřene. To všechno však nepřineslo žádné zásadnější medicínské výsledky.

– **Slyšela jsem o vás hodně špatného, ale nedomnívala jsem se, že je to všechno pravda. Vaše svědomí musí připomínat jednu velkou ruinu.**

– Možná ano... Ačkoli, čím déle s vámi mluvím, tím více se to začíná do mě dostávat...

Mengele zmlknul a civěl na strop. To netrvalo dlouho, možná pět sekund, i když v té chvíli se ten problematický okamžik zdál být nekonečný. Hned potom si „Anděl smrti“ propletl ruce a založil si je na krku. Evidentně k němu začínalo něco pronikat. Škoda jen, že tak pozdě... Nechtěla jsem ho přerušovat. Pouze jsem jemně pokynula rukou a naznačila mu, aby pokračoval.

– Něco vám povím, ale ať to zůstane mezi námi, ano?

Přikývla jsem a mlčky mu dala své slovo. Mengele se zjevnou úlevou pokračoval:

– Musíte mít na paměti, že člověk je stádní tvor.

– Ano... Perfektně to bylo vidět v Osvětimi, kde jste lidi drželi jako stádo a zacházeli s nimi hůř než s dobyt看em.

Teprve poté, co jsem vyslovila tato slova, jsem si uvědomila, že jsem to zrovna v této chvíli neměla říkat. Stařec se odhodlal k jakési upřímné výpovědi a já, dříve než to stihl udělat, do něho píchám. Co se dá dělat... Mléko už se rozlilo...

– Tak tedy... Člověk je stádní tvor a mnohdy se stává, že na nás působí psychologie davu. Když už jsem se ocitl mezi nacisty, kteří jednali podobně, tak jsem sám rovněž podvědomě měl za to, že nedělám nic zvláštního, jenom to, co dělají moji jiní krajané, ba – co dělají jiní lékaři, čili lidé z mého oboru. Tehdy se všechno dělo ve značném spěchu. Byla válka, nikdo neměl čas na dlouhé rozvažování. V takových chvílích jde svědomí stranou, zvláště když vám vtloukají do hlavy, že probíhá válka a že ti, na nichž provádíte experimenty, jsou vaši nepřátelé. Taková sdělení podstatně oslabují vnitřní svědomí a eliminují lidskost. Málodko byl natolik silný, aby se té propagandě postavil. Ostatně, vždyť i Adolfa Hitlera si zvolili Němci v demokratických volbách. Nikdo nikoho k tomu nenutil. Pokud obyčejní lidé tak snadno podléhali jeho názorům – a proč to neříct – propagandě, pak se

nelze divit, že lidé – takřikajíc z bližšího prostředí, například já – mu rovněž věřili a dělali to, co od nich očekával.

– Slyšela jsem, že když jedna žena v Osvětimi porodila dítě, rozkázal jste zalepit její bradavky, abyste mohl pozorovat, jak se bude novorozenec chovat bez mateřského mléka. Je to pravda?

– Ano...

– Nedomníváte se snad, že uvěřím, že Hitlerovi lidé vymýšleli takovéhle experimenty?

– No, ne...

– Víte co, dneska už s naším rozhovorem skončíme. Cítím se, jako bych mluvila s někým, kdo má rozdvojenou osobnost. Nejdříve hovoříte o svých experimentech se sentimentem v očích, potom se snažíte shodit vinu na ostatní, abyste zůstal čistý.

– Ale...

– Není žádné „ale“! Všechno si laskavě dobře promyslete.

Místností se rozlehl zvuk zavíraných těžkých dveří, jehož ozvěna doznívala dobrých několik sekund. Mengele vypadal, jako by ho přejel válec. V jeho hlavě se nadobro uvelebil chaos.

– To je všechno, pokud se jedná o naše dnešní setkání. Pokračovat budeme zítra ve stejnou dobu. A o případném útěku vůbec neuvažujte. Od této chvíle vás několik mých mužů bude hlídat na každém kroku.

Mengele krotce přikývl. Nasadil si klobouk a klidným krokem odešel z místnosti. Teprve nyní jsem si mohla dopřát skleničku dobrého vychlazeného vína. Byl za mnou první z nejtěžších rozhovorů, jaké jsem musela v životě absolvovat.